

ULUSLARARASI İLETİŞİMDE TEK YÖNLÜ HABER AKIŞINA KARŞI ALTERNATİF BİR SES; EL-CEZİRE ¹

Yrd. Doç. Dr. Meltem B. Özügurlu

ÖZET

Geniş Arap kitlelerini ilgilendiren konulara odaklanan ve tartışmalı olaylara değinen, kendini farklı görüşler için bir forum olarak sunan El-Cezire, kısa bir zamanda Arap medya sahnesinde önemli bir yer elde etmeyi başarmıştır. El-Cezire, sadece Arap dünyasındaki yayıncılıkta kalıcı bir iz bırakmakla yetinmeyip, ayrıca, Arap kamuoyunun görüşlerini ve Arap siyasetini etkileme potansiyeline de sahiptir. Resmi Arap çevrelerinde kural tanımayan bir görüntü veren El-Cezire, zaman zaman diplomatik krizlere de yol açmıştır. Afganistan'daki savaş sırasında uluslararası alanda dikkat çekmeye başladığından beri, bir dizi tartışmanın açığa çıkmasını tetiklemiş, nefret toplamış ve kayda değer eleştirileri üzerine çekmiştir. Tüm bu nedenlerle El-Cezire, daha iyi anlaşılmayı bekleyen bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Bölgedeki diğer yayıncıların nadiren cesaret edebildiği konular üzerine eğilmesiyle dikkat çekmektedir. Hükümet yolsuzlukları, ülkelerin insan hakları sicili, politik olarak farklı görüşte olanların yaşadığı zorluklar, İslam Hukuku (şeriat), İslam ve demokrasinin bağdaştırılması ya da bağdaştırılamazlığı ve İslami köktencilik gibi tabu olan konuları ele alması açısından da incelenmeye değer bir medya organıdır..

Anahtar Kelimeler: *El-Cezire, iletişim, uluslararası iletişim, Arap medyası, alternatif gazetecilik.*

ABSTRACT

Focusing on subjects that interest the Arab masses, that touches on controversial subjects and that presents itself as a forum on different views, the AlJazeera Network has been able to gain an important place in the Arab media scene within a short time. Not only has AlJazeera sufficed in leaving a footprint in the Arab world in broadcasting but it also has the potential of influencing Arab public opinion and politics. Projecting a view that is noncompliant with official Arab circles, AlJazeera has led to diplomatic crises from time to time. Since drawing attention to the Afghan war in the international arena, it has triggered a series of debates, gathered hatred and has drawn noteworthy criticism unto itself. In leaving aside the ruthlessness of those that defend it, AlJazeera stands as an event that requires a closer understanding. It draws attention to topics that other broadcasters would rarely have the courage to focus. It is a media organ that deserves to be examined in dealing with taboo subjects such as government corruption, the human rights record of countries, the difficulties experienced by persons with different political views and through Islamic law's (Sharia), accommodation or nonaccommodation of Islam with democracy as well as Islamic fundamentalism.

Keywords: *AlJazeera, communication, international communication, Arab media, alternative journalism.*

---

¹ An Alternative Voice Against One Way News Flow In International Communications: AlJazeera

Giriş

Bu çalışmada, uluslararası iletişim ortamını etkileyen, küresel ve tek yönlü haber akışının egemenliğine son verebilecek bir olgu olarak görülen El-Cezire analiz edilmeye çalışılacaktır. Özellikle savaş döneminde yaşanan ve uluslararası iletişim ortamını da beraberinde etkileyen pek çok gelişme, küresel ve tek yönlü haber akışının haksız egemenliğini bir kez daha perçinlemiştir. Batı'nın CNN aracılığıyla haber kaynaklarını tamamen kontrolü altında tutabileceğine, enformasyonu yönlendirebileceğine dair özgüvenini sarsacak bir oluşum olarak değerlendirilecek El-Cezire, alternatif bir medya organı olarak üzerinde durulması gerekli bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında, dengesiz bir şekilde süregelen tek yönlü bilgi akışı, az gelişmiş ülkeler aleyhine bir görünüm sergilemekte, bir başka deyişle söz konusu ülkeler, bazı istisnalar dışında haber üreticileri arasında yer alamamaktadırlar. Bu çalışmanın amaçları arasında, bu durumun olumsuz sonuçlarına dikkat çekmek de yer almaktadır. Küreselleşme süreci, bu olumsuzlukları daha fazla pekiştirmektedir. Küreselleşme, tüm hegemonik unsurları aracılığıyla, uluslararası iletişim alanını tahrip etmekte ve kendi konumunu pekiştirmektedir. Böylelikle medya ürünleri daha geniş sınırlar içinde dolaşırken, ulus aşırı medya holdingleri giderek devleşmekte ve medyadaki yapılanma daha merkezîyetçi hale gelmektedir. El-Cezire, bu süreci kesintiye uğratabilecek habercilik anlayışına sahip olduğu için, üzerinde durulması ve analiz edilmesi gerekli bir medya organıdır.

El-Cezire'yi yaratan ve "popülaritesini" artıran da belki, "öteki dünya" ya ait bir coğrafyada doğmuş ve "öteki"nin sorunlarına da odaklanan bir habercilik anlayışı geliştirme çabasıdır. Kendi dünyasına ait gelişmeleri, Batı odaklı, Batılı zihniyete bürünmüş bir şekilde öğrenen Doğu için, El-Cezire'nin dünya enformasyon düzeni içinde kendine bir yer edinmesi, bu açıdan son derece önemlidir.

Uluslararası İletişim Düzeni

"Küreselleşmenin kitle iletişim araçlarının katkısı olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir. Uluslararası diplomasi ve ekonominin yeniden yapılandırılmasında, diplomatik ve ekonomik üstünlüğün sürdürülmesinde bilgi, kilit konumdadır. Bu gerçeğin bilincinde olan ABD ve güdümündeki gelişmiş ülkeler, uluslararası bilgi akışını yoğun biçimde denetleme yoluna gitmişlerdir. Bu denetleme her zaman, kendileri için gerekli bilgileri, gerekli koşullarda ve gerekli zamanda yayma biçiminde

olmuş ya da iletişime, belgelere yansımaya çeşitli engeller, yasaklamalar konulmuştur. Engelleme yöntemlerinden biri, gereğinden çok bilgi aktararak “asıl olanı saklama” biçiminde uygulanmış ya da sık sık “yanlış bilgilendirme”, silah olarak kullanılmıştır (Girgin, 2002: 38).

Dünya genelinde eşit, adaletli ve dengeli bir düzene gönderme yapan “Yeni Dünya Enformasyon ve İletişim Düzeni” söylemlerinin aksine, Batı’dan Doğu’ya doğru tek yönlü ve belli çıkarlar doğrultusunda denetlenen ve az sayıda uluslararası haber ajansı tarafından gerçekleştirilen haber aktarımı sürmektedir. Örneğin Türkiye’de yayınlanan haberlerin büyük bölümü, ileri teknoloji kullanan ve uluslararası haber ajanslarına sahip ülkelerle ilgilidir; “Türk okuyucusuna sunulan haberlerin yüzde 52.4’ü sayıları 10 civarındaki gelişmiş ülkelerdeki gelişmeleri aktarmaktadır. Dış haberlerin yüzde 17’si ise, yalnızca ABD’ye ilişkin haberlerden oluşmaktadır. Sayıları 100’ü aşan gelişme yolundaki ülkelerse, Türk basınındaki dış haberlerin ancak yüzde 17.6’sına konu olabilmektedir. (Adil, 1991: 136)

“Medya içeriğindeki üretim, dağıtım ve nitelik dengesizliği, UNESCO’nun girişimiyle 1970’lerden beri tartışma konusu olmuş, hala bu konuya köklü bir çözüm getirilememiştir. Mc Bride Komisyonu raporunda, kitle iletişim araçlarının, ezilmiş halkların özgürlük, bağımsızlık ve iletişim haklarının korunmasının bir rol ve sorumluluğa sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. 1976-80’ler, ‘Yeni Evrensel Habercilik ve İletişim Düzeni’ kavramının tartışıldığı dönemdir... Gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ve üçüncü dünya ülkelerine doğru gerçekleşen tek yönlü haber akışı yerine, çift yönlü ve dengeli bir haber akışı üzerinde durulmuştur. Gerçekten de, üçüncü dünya ülkeleri hakkındaki haberlerin hepsi darbeler, deprem, fakirlik, şiddet ve iç savaş, demokrasi eksikliği, teknoloji ve kültürel gerilik ile ilgilidir. Aksi takdirde gelişmekte olan bir ülkenin haber konusu olma ihtimali yok denecek kadar azdır.” (İnceoğlu, 2004: 349)

Her insan gözlemediklerinin veya gözlemediklerinin birçoğunu yorumlar, ancak yorum terminolojisi kendisine ait değildir. Katı gerçek, sağlıklı yorum, uygun takdim dediği şeylerde, her insan gözlem kulelerine, yorum merkezlerine, takdim depolarına gittikçe artan bir şekilde güvenmektedir ki, çağdaş toplumda bunlar, kültürel mekanizma olarak adlandıracağım araç tarafından kurulmaktadır. Çoğu Amerikalı, Avrupalı için onlara ‘Doğu’yu takdim eden kültürel mekanizma’ büyük çapta, radyo-televizyon şebekeleri, günlük gazeteler ve büyük tirajlı dergilerdir. (Said, 2000: 122-123)

Haberin liberal teoriler doğrultusunda ortaya konan tanımları çerçevesinden ve kitle iletişim araçlarının ürünleri arasında, gerçeklikle olan bağı doğrultusunda, insanlığa 'Doğu'yu takdim eden kültürel mekanizma', "Batı kaynaklı haber" dir.

Eleştirel yaklaşımların ortaya koydukları haber tanımlarının en önemli yanı, Batı'dan Doğu'ya tek yönlü haber akışıyla yansıtılan "Doğu imajını" da algılamamızı sağlayacak "haber stratejileri"dir. Söz konusu haber stratejileriyle, tek yönlü haber akışına dair metinler açıkça, Doğu'ya, Batılı bakış açısını yansıtmasına rağmen, meşru kılınmaktadır.

Sonuç olarak, "günümüz Avrupa ve Amerikan kamuoyu nezdinde, İslami Doğu özellikle tatsız bir haberdur. Basın, hükümet, strateji yapımcıları ve genellikle topluma mal olmamakla birlikte, İslamiyet uzmanı akademisyenler hep bir ağızdan İslamiyet'in Batı'yı tehdit ettiğini haykırmaktadır. Benim söylediğim, İslamiyet'e ilişkin olumsuz imajların İslamiyet'in kendisinin ne olduğuna değil, belirli bir toplumun etkili çevrelerinin İslamiyet'in ne olduğuna ilişkin düşünceleridir. Bu çevrelerin kendi İslamiyet imajlarını empoze etme güçleri ve istemleri vardır ve dolayısıyla kendi imajları, başkalarınınkinden daha geçerli ve daha çok gündemdedir." (Said, 2000: 124)

İslami Doğu'yu kendi çıkarları doğrultusunda empoze etme gücüne sahip Batılılar, elbette en büyük güç kaynakları, tek yönlü haber akışının sağlayıcısı, uluslararası haber ajanslarıdır. Sadece Batı değil, başta İslami Doğu olmak üzere Üçüncü Dünya'nın tüm ülkeleri, kendi bölgeleri hakkındaki sansürlenmiş veya çarpıtılmış haberleri, Batılı uluslararası haber ajanslarından almaktadır. Özetle Doğu, kendisi hakkındaki şeyleri, Batı imalatı imajlardan, tarihlerden ve haberlerden öğrenmektedir. Genelde haber konuları, toplumsal boyutları ile değil, bireysel öyküler olarak ele alınmaktadır. Mesela bu bağlamda, ünlü bir yıldızın özel yaşamı haberlerde yer alarak, tüketim eğilimi kamçılanabilmektedir. (Uluç; 2003: 246-247)

Medya, üçüncü dünya ülkelerinin çarpıtılmış görüntülerini vererek oluşturduğu ulusal stereotipler ile dünyaya bakış açımızı saptırarak, bu ülkeleri algılayışımızı etkilemektedir. Örneğin, Amerikan gazete ve dergileri incelendiğinde çoğunlukla Arap imajı teröristlikle eşdeğer tutulmaktadır. Buradaki zarar ise hem izleyicilere hem de tanıtılanlara aittir. (Kamalipour, 1995: 16)

Dünya son 20 yıl içinde, küreselleşme bağlamında ifade edilen barış söylemlerinin aksine, Doğu'da gerçekleşen ancak, tün dünyanın Batılı haber kaynaklarından izlediği çok sayıda savaşa tanık olmuştur. Bu olayların tamamında Batı'dan Doğu'ya doğru tek yönlü haber akışı içinde, gerçekmiş

gibi gösterilen haberlerde açıkça çeşitli stratejiler izlenmiştir. Özellikle 2003 yılında yaşanan II. Körfez Savaşı'nda yaşananlar, gerçeğin üstünü örtecek hiçbir meşrulaştırma aracının kalmadığını göstermektedir.

Özellikle savaş döneminde yaşanan ve uluslararası iletişim ortamını da beraberinde etkileyen pek çok gelişme, küresel ve tek yönlü haber akışının haksız egemenliğine son verecek ve Batı'nın CNN aracılığıyla haber kaynaklarını tamamen kontrolü altında tutabileceğine, enformasyonu yönlendirebileceğine dair özgüvenini sarsacak bir girişimi de beraberinde getirmiştir; El-Cezire... El-Cezire, alternatif bir medya organı olarak analiz edilmesi gerekli bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

Alternatif Bir Ses; El-Cezire

“Her şey Arap dünyasında pek benzeri yaşanmamış bir devrimle başlamıştır. Kasım 1995'te Katar Emiri Şeyh Hamid Bin Halife el Thani, babasını tahttan indirerek iktidara geçmiştir. Kral, İngiltere'de öğrenim görmüş, değişimden yana, liberal eğilimli genç kuşaktadır. Bin Halife el Thani, Krallığın parasını ülkesinin modern altyapı harcamalarına yönlendirmiş ve sadece babasına değil, bölgedeki klasik, değişime kapalı, despotik yönetim biçimlerine de mesafeli yaklaşmıştır. Bu düşüncelerle 1996'da, yarımada anlamına gelen El-Cezire adında bir televizyon kurulmasını emretmiştir. Televizyon için bir yönetim kurulu oluşturulmuştur. Televizyonun 5 yıllık bütçesi olan 150 milyon doları peşin veren kral, hükümet ile televizyon arasında bağ olmamasını da istemiştir. Suudi Arabistan'ın etkisinde 1989'da kurulan MBC televizyonunun kötü tecrübelerinden yararlanılmıştır. Çünkü bu televizyon da aynı niyetlerle kurulmuştur; ancak çok geçmeden Suudi yönetiminin etkisine girmiştir. Bu arada BBC'nin 1994'te Arap dünyasına yönelik kurup işletmesini başaramadığı bir televizyonun kadrosu da tamamen transfer edilerek kadro ihtiyacı karşılanmıştır (Kaplan, <http://ilef.ankara.edu.tr/id/yazi.php?yad=1341>, t.y).

Kurulduğu günden bu yana Arap televizyon kanalları arasında üstünlük sağlayan El-Cezire, Ortadoğu'daki önemli gelişmelerin izlendiği neredeyse tek kanal durumundadır. Arap izleyiciler bir yandan kendi televizyonlarında iktidar tekeliyle karşı karşıya kalmakta, bir başka Arap ülkesinin televizyonunu açtıklarında, yine karşılarına iktidarların güç birliğinin çıkmasından rahatsızlık duymaktaydılar. El-Cezire ise, herkese açık bir medya organı olmuştur; Suudi ve Iraklı muhalifler, sürgündeki komünistler, farklı İslami mezheplerin temsilcileri El-Cezire'nin haber kaynakları olabilmektedir. İzleyicilerin çekinmeden seksle ilgili sorular sordukları

“Şeriat ve Yaşam”, kısa sürede El-Cezire’nin en çok izlenen programları arasında yerini almıştır. Yani, istekleri ile resmi yasaklar ya da tabular arasında sıkışan Arap halkları için bu televizyon ciddi bir soluk alma kanalı olmuştur. (Schleifer, 2001: 17)

Aralık 1998 ve Ocak 1999’da El-Cezire habercilik anlamında iki büyük başarı elde etmiştir; ilki, Afrika’da ABD büyükelçiliklerine yönelik saldırıdan hemen sonra, Washington’un bir numaralı düşmanı Usame Bin Ladin ile yapılan görüşme, ikincisi de Çöl Tilkisi operasyonu çerçevesinde İngiliz ve Amerikan bombardımanı sonrasında Saddam Hüseyin ile görüşülmesi. (Paris, 2001: akt: Çevrimiçi: <http://www.bianet.org/diger/arsiv.htm>) Bunlar, habercilik anlamında önemli başarılardır.

El-Cezire’nin kendini tüm dünyaya kabul ettirmesi ise 11 Eylül saldırıları ve ardından ABD’nin Afganistan’a düzenlediği operasyon ile olmuştur. El-Cezire, 11 Eylül’ün ardından El Kaide örgütünün lideri Usame bin Ladin’e ait kasetleri yayınlamak ve Afganistan Savaşı’nda kimsenin giremediği Kabil’den yaptığı canlı yayınlarla ses getirmiştir. Öyle ki, bu kez CNN gibi televizyonlar El-Cezire’den faydalanmıştır. ABD ve Britanya füzelerinin Afganistan semalarında belirmediği 7 Ekim gecesi, Katar’dan yayın yapan El-Cezire televizyonunun “anchormanı” Muhammed Kicham, kulaklığından şu anonsu işitmiştir: “Muhammed, şu an CNN, BBC ve Sky News’te canlı yayındasın...” Sonrasını ise dünya nüfusunun önemli bir kısmı biliyor. Önce Kâbil’e düşen bombaların, sonra da Usame bin Ladin’in önceden kaydedilmiş röportaj görüntülerini yüz milyonlar izlemiştir. Bu mütevazı Arap televizyonu, hareketin başladığı pazar gecesi büyük bir habercilik olayına imza atarken, yayın görevlisinin anonsunda adı geçen haber kanallarıyla boy ölçüştüğünü de açıkça kanıtlamış oldu. Boşuna değil, Afganistan’da canlı yayın yapabilen, Taliban’ın birkaç haber ajansı dışında herkesi sürdürdüğü Kâbil’de muhabir ve büro bulundurabilen tek televizyon El-Cezire oldu. Tüm dünyanın ilgisini çeken kanal, Türk medyasında şu sözlerle yer buldu: “Tüm dünya Körfez Savaşı’nı CNN’den izlemişti. Dün akşam başlayan ABD operasyonunun canlı yayın yıldızı ise Katar’dan yayın yapan El-Cezire televizyonu oldu. İlk dakikadan itibaren bölgeden sıcak haberler veren El-Cezire, ayrıca Ladin ve Zawahiri’nin dünyaya meydan okuyan konuşmalarını tüm dünyaya geçerek adını duyurdu. CNN bile bu konuşmayı El-Cezire’den alarak yayımlamaktan çekinmedi.” (Bayramoğlu, 2001: 7)

Aslında El-Cezire’nin hareketin başladığı gece Kabil’den canlı yayını ve Bin Ladin röportajı ilk habercilik başarısı değildir. Filistin’den en çarpıcı İntifada görüntülerini, Taliban’ın tarihi Buda heykellerini dinamitlemesini, Taliban yanlılarının ABD Kabil elçiliğini ateşe verdikleri gösterileri de El-

Cezire ekranına taşımıştır. Bunun karşılığını Arap ülkelerinde “reyting” rekorları kırarak almıştır. El-Cezire yetkililerine göre kanalın hala 35 milyon daimi izleyicisi bulunmaktadır. Televizyonun internet kanalının ise 200 bin üyesi olduğu ve her hafta siteye ortalama 2500 kişinin daha üye olduğu belirtilmektedir. (Kaplan, a.g.m)

El-Cezire'nin Tanınmasını Sağlayan Olaylar

El-Cezire, sadece Batı'dan Doğu'ya tek yönlü haber akışının yönünü değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Arap dünyası için de değişimin tohumlarını atmıştır.

El-Cezire'nin popülerliğini artıran gelişme ise, 11 Eylül'den bir sene önce, Ekim 2000'de İkinci İntifada'nın başlamasıyla yaşanmıştır. İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa'yı 28 Eylül 2000'de ziyaret etmesiyle başladığı kabul edilen İkinci İntifada ile birlikte, dünyanın pek çok yerine yayılmış Araplar, hırslı bir şekilde televizyonlarını izlemeye başlamışlardır. 28 Eylül'den birkaç gün sonra El-Cezire, 12 yaşındaki Muhammed El-Durra'nın babasının kollarının arasındayken İsraililer tarafından vurularak öldürülüşünü yayınlamış, böylece küçük çocuk İntifada'nın sembollerinden biri haline gelmiştir. (Nevevi, İskandar; 2004: 17-21) El-Cezire herhangi bir Arap kanalyiken, İsrail ve Filistin topraklarındaki şiddet ve bu şiddeti haber yapma şekli, onu mutlaka izlenmesi gereken bir kanal haline getirmiştir.

Uluslararası haber ajansları ve kanallarının giremediği yerlerden canlı yayınlar, Saddam Hüseyin ve Usame Bin Ladin'in görüntülerinin yer aldığı kasetler, Kabil'den canlı yayın, Filistin'den İntifada'ya dair görüntüler, Taliban'ın tarihi Buda heykellerini yerle bir etmesi, Taliban yanlılarının ABD Kabil elçiliğini ateşe verdikleri gösteriler, Afganistan, Filistin ve Irak'ta savaş koşullarındaki sivil halkın görüntülerini yayınlamak ünlenen haber kanalı El-Cezire, tüm dünyanın gündemine sadece bu ilklerle taşınmamış, başta ABD olmak üzere belli başlı Batılı büyük güçlerin El-Cezire aleyhine yaptıkları propagandalar, El-Cezire'nin dünya gündeminde kalmaya devam etmesine vesile olmuştur.

Örneğin 13 Kasım 2001'de El-Cezire'nin Kabil ofisi bir Amerikan füzesi tarafından vurulmuştur. Kasım 2005'te İngiliz Daily Mirror gazetesinde yayınlanan habere, George Bush, Tony Blair ile görüşerek El-Cezire'nin bombalanmasını istemiştir. Bu gelişmenin ardından El-Cezire çalışanlarınca 24 Kasım 2005'te merkez ve yurtdışı ofislerinde iş bırakma eylemi yapılmıştır. Ayrıca El-Cezire'nin gerek Batılı ülkeler gerekse de Arap ülkeleri tarafından karşılaştığı engellemeler de kanalı sıklıkla dünya gündemine

taşımaktadır. Örneğin özellikle ilk yayın yıllarında, El-Cezire'nin Fas, Ürdün, Suriye, Irak ve Mısır'da bürolarının kapatılması, muhabirlerinin sınırdışı edilmesi, hatta Libya, Tunus ve Fas'ın El-Cezire yüzünden Katar ile diplomatik ilişkilerini kesmesi bile söz konusu olmuştur. El-Cezire ne zaman bir Arap rejimini eleştirse, o ülkenin büyükelçisi soluğu televizyonun stüdyolarında alıp resmi protestosunu bildirmiştir. El-Cezire, Arap liderlerin baskısıyla Arap Yayın Birliği'nden kovulmuş ama aynı yıl üç uluslararası gazetecilik ödülünün sahibi olmuştur. (New York Times'tan akt. Radikal, 2001: 8)

El-Cezire, tüm dünyaya, insanlığın katı gerçeklikle yüzleştiği en yakıcı durum olan savaş koşullarını yaşayan bir coğrafyadan, kurmaca değil gerçek görüntülerle savaş haberlerini aktarmıştır. El-Cezire'yle Ortadoğu'daki savaşlarda yaşanan, gerçek sivil katliam hakkında bilgi alınabilmektedir. Batılı haber kaynaklarının, tek yönlü ve taraflı haber akışının rahatlığı içinde, uzun yıllardır uyguladıkları stratejiler böylece bir kez daha gözler önüne serilmiş, Batı'nın haber üzerindeki egemenliği sarsılmış, bu arada bugüne kadar yapılan haberlerin gerçekle ilişkisi bir kez daha sorgulanmıştır. Araplar'ın, El-Cezire'den önce temel haber kaynakları Arapça gazetelerin web siteleri ve BBC'nin Arapça web sitesidir. Çünkü Batılı haber kaynaklarının, Ortadoğu'ya ilişkin yayınları tepki çekecek kadar taraflı hale gelmiştir. Kanadalı Araplar'dan bazıları Batılı haber kanalları konusundaki görüşlerini şu şekilde dile getirmektedirler: "Orada neler olup bittiğine dair ellerinde yeterince bilgi yok. Haberler tamamen arşiv, canlı bir şey yok. Ayrıca neleri sansürledikleri konusunda da şüpheliyiz. Haberlerinde her zaman Arap olmayanları kayırmaktadır... Sokaktaki insanların ne düşündüğünü duymak istiyoruz. Ayrıca bu kanallarda Arap liderlerin siyasi açıklamaları da kuşa döndürülüyor. Yapılan yayının sansürlenmiş ve çok küçük kısımlarının yayınlanıyor olduğuna inanıyoruz. Bir Lakers maçına Batı Şeria'da ölen yirmi insandan daha fazla zaman ayırdıklarını biliyoruz. İşte bu yüzden El-Cezire'yi izliyoruz. Çünkü neyin daha önemli olduğu konusunda kanalla aynı fikirdeyiz." (Nevevi, Iskandar, 2004: 35)

El-Cezire yayıncılığı, Batılı haber kaynaklarının, tek yönlü haber akışı bağlamında uyguladıkları stratejilere, "öteki" olarak tanımlanan bir coğrafyadan, gerçek haberciliğin nasıl olması ve nasıl yapılması gerektiğine dair örnekler sunarak cevap vermiştir. Böylelikle, uluslararası iletişim alanında, gücün el değiştirebileceğine dair, haber akışının bazen de Doğu'dan Batı'ya doğru olabileceğine dair sinyaller vermiştir. Bu anlamda uluslararası iletişimin bilinen kurallarını da alt üst etmiştir.

Sadece Batı'nın tüm dünyadaki tek yönlü haber akışından kaynaklanan sorunların çözümü için değil, aynı zamanda Arap dünyasının kendi içindeki değişimin de ateşini yakmıştır. Her şeyi sorgulamakla Ortadoğu'da yasaklanmış, kaçınılmış ve sınırlandırılmış birçok konunun değerlendirilmesi için bir pencere açmıştır. Kapalı ve tabuların sınırlandığı bir toplum yapısı olan Ortadoğu'da El-Cezire, "her görüşe karşıt görüş" parolasıyla kökten dincilik, demokrasi, devlet içi yolsuzluklar, siyasal eşitsizlik, insan hakları ihlalleri gibi konuları ele alarak, önemli bir adım atmıştır. Bulunduğu coğrafyanın alışık olmadığı gelenek dışı, tabuları sarsan, kışkırtıcı üslubuyla habercilikte yeni bir dönemi başlatmıştır.

El-Cezire, bu kadar tutulmasının kendi tez ve gündemini savunmasından değil, önemli konuları ve farklı görüşleri doğru zamanda cesaretlendirmesi ve desteklemesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Gerçekten de bunda çoğulcu bir medya tartışmasını kurumsallaştırmış olmasının payı vardır. El-Cezire'nin kültürel özgünlüğünü paradoksal bir şekilde oluşturan melezliğin kalbinde; Doğulu ve Batılı, solcu ve sağcı, dinci ve laik, aşiretsel ve kentli ayrıca yerel ve küresel karışımı olması bulunmaktadır. Bu açıdan, El-Cezire'nin sembolik de olsa enformasyonun küreselleşmesi tarihinde bir dönüm noktasına işaret ettiği söylenebilir. Öncelikle Arapça konuşan izleyicileri hedeflemesine rağmen, Arap dünyasının dışına da ulaşmakta ve hatta önemli bir etkiye sahip olmaktadır. El-Cezire, egemen Batı medyasının izleyicilerine sunduğu görüntülere karşı bir ağırlık oluşturmaktadır. Bu, enformasyon akışının tersine çevrilmesi durumudur, bu yolla, enformasyon artık Kuzey'den Güney'e ya da Batı'dan Doğu'ya değil, başka farklı yollarla yayılmaktadır. Batı artık "güvenilir ve sorumlu medya" tekeline sahip değildir. El-Cezire'nin başarısı, küreselleşme sürecinde kısmi bir tersine dönüş eğilimini kristalize etmektedir. (Zayani, 2006: 30, 44)

Ali Bayramoğlu, bu konuyu şu cümlelerle tartışmaktadır: "El-Cezire televizyonu sadece yerine getirdiği profesyonel gazetecilik açısından değil, aynı zamanda Batı ve Doğu arasındaki 'sembolik bir denge'yi işaret etmesi bakımından da önemli. El-Cezire; bir uçtan ötekine tüm Müslüman uluslarda belli bir siyasallaşma yarattığı gibi, Batı'nın medya devlerine hem teknik hem mesleki bakımdan rakip olmasıyla da bir olaydır... El-Cezire'nin sırrı ve gücü, uluslararası bir kimlik bağlamı etrafında şekillenen bir uzak görüşlülüktür. El-Cezire, İslami kimliğin devam eden politikleşme sürecini yansıtmakta ve bu anlamda "öteki" ne işaret etmektedir. Gerçekte bu çatışmada iki kutup bulunmaktadır. Küreselleşme sürecinde her ikisi de

daha gerçek ve daha tehlikeli olma riski taşımakta ve daha önemli bir kutuplaşmaya doğru evrilmektedir.” (Bayramoğlu, 2001: 7)

El-Cezire ile yeni bir Arap perspektifinin ortaya çıktığını ve böylelikle Arap medyasının özgünlüğü konusunda bir bilincin gelişmeye başladığını söylemek mümkündür. El-Cezire, tüm medyanın aynı kalıba sokulduğu bir döneme etkili bir biçimde son vermiştir.

Ortadoğu ve El-Cezire

Arap Dünyası olarak adlandırılan Ortadoğu coğrafyası, medyanın varlık koşul ve biçimlerini de belirleyen, Batı'dan çok farklı bir rejim yapılanması sergilemektedir. Ortadoğu'da yer alan ülkelerin büyük bölümü, baskıcı, otoriter yönetimlerle yönetilmektedir. Gerek yönetim biçimlerinden, gerekse de dışarıdan gelen baskılardan kaynaklanan otoriter yapılanmanın medya alanındaki göstergesi, yoğun sansür ve denetimdir. Medyaların büyük bölümü devlet televizyonu ya da ülke yöneticisine veya yakınlarına ait özel kuruluşlar şeklindedir.

Bugün Katar dışındaki Arap ülkelerinin tamamında Enformasyon Bakanlığı gibi adlar altında kurulmuş, ülkedeki tüm kitle iletişim araçlarını yönlendiren ve denetleyen, yayın standartlarını belirleyen kuruluşlar mevcuttur. Dolayısıyla bu ülkelerde yapılan her türlü yayın ve medya kuruluşu, yönetimin denetim ve sansürüne tabidir. Üstelik bu sansür hem İslami gerekçelerle hem de ulusal güvenlik gerekçeleriyle kısıtlanmaktadır. Örneğin zayıf demokratik kurumlar, köktendincilik, siyasal eşitsizlik, insan hakları ihlalleri, cinsellik gibi konuların tartışıldığı yayınlar yapmak mümkün değildir.

Arap ülkelerinin El-Cezire'ye bakışları çok büyük farklılıklar arz etmektedir. Bazı Arap rejimleri El-Cezire'yi, düşmanlarının fikirlerini dile getiren ve hükümet karşıtı hareketleri destekleyen bir kanal olarak görürken, diğerleri de onu sorunlu bölgenin zıt fikirlerini objektif bir şekilde dile getiren kanal olarak kabul etmektedir. Kanalin kısırcı ve geleneksel bakış açısından farklılık gösteren yayın çizgisi kendisini Arap bölgesindeki diğer bütün televizyon kanallarından farklı kılmaktadır. Örneğin, neredeyse bütün Arap kanalları Filistin-İsrail çatışmasına aynı açıdan bakıyor olmasına rağmen El-Cezire, ilk defa İsraili görevlilerin fikirlerini de canlı yayınlarla halka duyurmuştur. (Nevevi, İskandar, 2004: 32)

El-Cezire'nin geleneksel yayın politikasının dışındaki yayınlarının diğer Arap ülkeleri tarafından nasıl karşılandığını örneklerle vermek gerekirse;

“Başta Fas, Ürdün, Mısır, Tunus, Kuveyt ve Suudi Arabistan olmak üzere birçok Arap ülkesi, bu ülke yönetimlerinin muhaliflerine söz hakkı tanıdığı

için televizyonu kıyasıya eleştirmiş, hatta El-Cezire'nin eleştirel yayınları için Katar'a protestolar vermiştir. Irak işgalinin yarattığı travma ve Körfez Savaşı'nın etkisiyle Kuveyt iktidarı, El-Cezire'de yayınlanan tartışmaları içine sindirememiş, Kuveyt Enformasyon Bakanı, kanalın "aşırılıklarını" önlemek için büyük çaba harcamıştır. Kuveyt tarafından kınama ve protesto mektupları gönderilmiştir. (Kaplan, a.g.m.)

El-Cezire'nin yayınlarından rahatsızlık duyan bir başka ülke de Suudi Arabistan olmuştur. 25 Temmuz 2002 tarihli bir tartışma programında Suudi Veliiaht Prensi Abdullah, Ortadoğu barış planı nedeniyle eleştirilere maruz kalmış, Filistinlilere ihanetle suçlanmıştır. Suudi yönetimi ise, El-Cezire'yi İsraililere programlarında yer vermekle ve İsrail propagandasına alet olmakla itham etmiştir. Suudi Arabistan, resmi gerekçe göstermeksizin Katar elçisini "istişarelerde" bulunmak üzere geri çağırmıştır. Riyad, böylelikle daha önce El-Cezire'nin "kulağını çekmesi" yönünde yaptığı baskılara direnen Katar'a ciddi uyarı vermiştir. (Kaplan, a.g.m.)

El-Cezire'den yakınanların arasında Ürdün hükümeti de bulunmaktadır. Ürdün Enformasyon Bakanı 7 Ağustos 2002 tarihinde, El-Cezire'nin Amman bürosunun kapatıldığını, çalışma izninin iptal edildiğini, televizyon çalışanlarının Ürdün'de çalışmasına ya da başka bir işte çalışmalarına izin verilmeyeceğini, kanala tanınan imkanlara son verildiğini açıklamıştır. Arap İfade Özgürlüğünü Savunma Örgütü'ne göre ise 6 Ağustos günü yayınlanan bir programda, "Irak'a olası ABD müdahalesinde Ürdün'ün rolü konu edildiği için" kapatma kararı alınmıştır. (Cumhuriyet, 2002)

Arap dünyasından kanala yönelik sürekli engelleme girişimleri olmaktadır. Örneğin Haziran 2004'te, El-Cezire'nin Cezayir lideri Buteflika'nın "ulusal uzlaşma programı"nı tartışmaya açmasından sonra, El-Cezire'nin ülkedeki faaliyetleri askıya alınmıştır. (Çevrimiçi: <http://www.bbcturkish.com>, 2004, erişim tarihi 06.10.2008)

Benzer şekilde İran yönetimi, Nisan 2005'te, Ehvaz kentinde meydana gelen şiddet olaylarında, El-Cezire'nin provokasyonunun rol oynadığı gerekçesiyle, önce El-Cezire muhabirlerinin sınır dışı edilmesi çağrısında bulunmuş, sonra da televizyonun Tahran merkez bürosunu kapatmıştır. (Çevrimiçi;

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/04/050419_iranjazeera.shtml)

Batı ve El-Cezire

Batılı ülkelerin El-Cezire'ye yaklaşımı, büyük oranda hükümetlerin yaklaşımı paralelinde gelişmiştir. Uzun yıllardır, Doğu'yu bastırılmış,

ötekileştirilmiş ve en önemlisi düşmanlaştırılmış biçimde tanımak zorunda bırakılan Batı'nın El-Cezire gibi büyük bir değişim kanalına şüphe duymadan ve olumlu yaklaşımları mümkün olmamıştır.

El-Cezire konusunda en açık tepkiler ABD'den gelmiştir. "ABD'li diplomatlar, üst düzey Katar yetkililerini El-Cezire'nin yayınları hakkında suçlamakta ve kanalın ABD karşıtlarına fazla yer verdiğini özellikle de Bin Ladin'i çok fazla gündeme taşıdığını söylemektedir. Colin Powell, konu ile ilgili olarak şu şekilde konuşmaktadır; "El-Cezire Arap dünyasında önemli bir kanal, fakat bizim bakışımıza göre kanal, sorumsuz açıklamalara ve tehlikeli yayınlara çok fazla yer ayırmaktadır." New York Times'ın haberine göre, 11 Eylül saldırılarından birkaç gün sonra kendisiyle El-Cezire'nin röportaj gerçekleştirdiği Powel, 3 Ekim 2001'de Katar Emiri ile görüşmesinde kanalın sesinin kısılması yönünde talepte bulunmuştur. Katar Emiri, ABD'nin suçlamalarını bir dost tavsiyesi olarak kabul ettiklerini söylemiş ve ortak basın açıklamasında şöyle konuşmuştur; "Daha önceki ABD yönetimlerinden de bu yönetimden de uyarılar aldık. Fakat parlamenter rejim bağımsız ve itibarlı bir medya gerektirmektedir, bizim de ulaşmak istediğimiz şey budur." (Nevevi, Iskandar, 2004: 156)

ABD'nin El-Cezire'ye yönelik eleştirilerinin başında, bin Ladin'in yayınlanan video kasetleriyle teröristlere mesaj gönderebileceği iddiası gelmektedir. Bu dönemde ABD, "bir yandan Katar Emiri aracılığıyla El-Cezire'nin yayınlarını engellemeye çalışırken, bir yandan da ABD ve Batı medyasını El-Cezire görüntülerini yayınlamamaya zorlamıştır. 10 Ekim'de Condoleezza Rice, televizyon kanallarının yöneticilerini telefonla arayarak, Usame Bin Ladin görüntülerinde şifreli mesajlar olabileceğini bildirmiş ve onları El-Cezire'den aldıkları görüntüler konusunda uyarmıştır." (İnceoğlu, 2004: 136)

Batı'nın bir başka kanadı olan Avrupa'nın El-Cezire'nin estirdiği değişim rüzgarlarına tepkisi, ABD'den çok daha yumuşak olmuştur. Bu yumuşak tavırda Avrupa basınının etkisi büyüktür. Avrupa hükümetleri de Bin Ladin kasetlerinin yayınlanmasına gizli mesaj taşıyabileceği gerekçesiyle sınırlama getirmeye çalıştıysa da, BBC bu şüpheleri 'gerçekliği ispatlanamamış spekülasyonlar' şeklinde tanımlayarak, doğru ve ilkeli bir habercilik anlayışı sergilemiştir.

Benzer şekilde Fransa, Almanya ve Avusturya basını ise El-Cezire'yi destekleyen yayınlar yapmıştır. Fransız gazeteleri, El-Cezire'nin yayınlarını destekleyen bir kampanya başlatmıştır. Liberation'un 11 Ekim tarihli başyazısında ABD'nin kısıtlamaları "erdemsizlik" olarak değerlendirilmiştir. Viyana gazetesi Der Standard, 'ABD ile Ortadoğu arasında televizyon

dalgaları ile yapılan savaşta, El-Cezire dünya klasmanında bir savaşçıdır. Körfez Savaşı boyunca bütün dünyaya CNN haber servisi yaptı ve Batılı görüşü yansıttı. Bu defa ise başka bir ses, çok yüksek bir şekilde ortaya çıktı' demektedir. Berlin Güvenlik ve Uluslar arası Konular Enstitüsü'nün Ortadoğu Bölüm Başkanı Perphes Volker, 10 Ekim 2001'de CNN'e yaptığı konuşmada, 'görünüyor ki El-Cezire, başka hiçbir iletişim kanalının olmadığı bir ortamda, iki düşman arasında iletişimi sağlamaktadır. Bence Batılı liderler de El-Cezire'yi bin Ladin'in kullandığı gibi kullanmalıdır. El-Cezire'nin belli mesajları yayınlamasını durdurmak için baskı yapmak yerine, mesajlarını bu kanal aracılığıyla Arap dünyasına duyurmaları daha akıllıca olacaktır' demektedir. (Nevevi, Iskandar, 2004: 164-165)

Sonuç Yerine

Dünyada gerçekleşen tek yönlü haber akışını açıklamaya çalışan çeşitli eleştirel kuramlar mevcuttur. Örneğin kültürel bağımlılık kuramına göre, sanayileşmiş ülkelerle Üçüncü Dünya ülkeleri arasında bir tarafın egemenliğine dayanan eşitsiz-dengesiz bir ilişki vardır. Ekonomik bağımlılık, kültürel ve siyasal bağımlılık ilişkilerini de beraberinde getirmektedir. Toplumlar artık birbirlerine iletişim ağlarıyla bağlanmış durumdadır. Bu bağlar aracılığıyla iletilen bilgi ise yanıltıcı ve gerçeği ortaya çıkartmaktan çok, gizlemeye eğilimlidir.

Batı kaynaklı, uluslararası haber ajans ve kanallarınca tüm dünyaya akan üçüncü dünya ülkelerine ilişkin haberler daha çok doğal afetler, yoksulluk, şiddet ve iç savaş, demokrasi eksikliği, insan hakları ihlalleri, teknolojik ve kültürel geri kalmışlıkla ilgilidir. Bunların dışında yaşanan gelişmelerin haberleştirilmeleri neredeyse imkansızdır. El-Cezire'yi yaratan ve popüleritesini artıran da belki, "öteki dünya" ya ait bir coğrafyada doğmuş ve "öteki"nin sorunlarını da önemseyen bir habercilik anlayışı geliştirme çabasıdır. Kendine ait gelişmeleri, Batı odaklı, Batılı zihniyete bürünmüş bir şekilde öğrenen Doğu için, El-Cezire'nin dünya enformasyon düzeni içinde kendine bir yer edinmesi, bu açıdan son derece önemlidir.

Doğu'yu kendi yarattıkları imajla tanıyan milyonlarca Batılı'nın zihninde, Araplara karşı oluşmuş önyargılı imajı önemli ölçüde değiştiren, dünyaya, Ortadoğu'daki savaşlarda yaşanan sivil katliamı tüm çıplaklığıyla gözler önüne sererek Batı'nın haber üzerindeki egemenliğini sarsan ve böylelikle o güne kadar yapılan haberlerin gerçeğe ilişkisinin sorgulanmasına neden olan, Arap dünyasının kendi içindeki değişimin tetikleyici olan, Ortadoğu'da yasaklanmış, sınırlandırılmış, ötelenmiş veya örtbas edilmiş birçok konunun

tartışmaya açılmasına olanak sağlayan El-Cezire, bu anlamda önemli bir misyon üstlenmiştir.

El-Cezire, Arap dünyası için yeni bir güç olmuştur. Gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleştirilen tek yönlü enformasyon akışının yerine, çift yönlü ve dengeli haber akışı üzerine çözümler üretmek bir zorunluluktur. El-Cezire'yi bu bağlamda görmek ve değerlendirmek gerekmektedir. El-Cezire, uluslararası medya içeriğindeki üretim, dağıtım ve nitelik dengesizliğinin giderilmesi için tüm dünyaya örnek olabilecek bir medya organıdır. El-Cezire'nin ardından dünyaya sesini duyurmaya çalışan Al Manar, Al Arabiya, Telesur kanalları da bu durumun birer örneğidir.

Uzun vadede değerlendirildiğinde, El-Cezire'nin izleyicine daha iyi hizmet verebilmek adına, günün koşullarına göre kendisini sürekli yeniden yaratması ve geliştirmesi gerekliliği ortadadır. Aksi takdirde, rekabetçi medya piyasasına uzun vadede uyum sağlamada güçlüklerle karşılaşması olasıdır. İzleyicisinin beklentilerine ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek içeriğe sahip yayınlara öncelik ve ağırlık verilmesi kaçınılmazdır. Özellikle popüler değerler değişmeye ve parçalanmaya başladığında, yeni ve güncel kalmanın zorlukları artabilir. Ayakta kalabilmek için, olası bu tür sorunları öngörerek, izleyicilerin ilgisini canlı tutmaya çalışmalı, kendini sürekli yeni fikirlerle beslemeli ve günün koşullarına adapte olabilen bir yapıya sahip olabilmelidir.

El-Cezire ile ilgili olarak yapılan tüm analizler dikkate alındığında; akıllarda, kanalın misyonu, ideolojisi ve geleceğine dair soru işaretleri bırakmaktadır; El-Cezire, bir toplumsal değişimin temsilcisi midir? Bu televizyonun rolü ve etkisi abartılmakta mıdır? Arap kamuoyunda yükselen bilinç, siyasal ve toplumsal bilince öncülük edebilecek midir? Yaşanan dönüşüm, aynı zamanda politik bir dönüşümün aracı olabilecek midir? El-Cezire gibi bir haber ağı, demokrasinin gelişimine katkıda bulunacak mıdır yoksa demokrasinin içini mi boşaltmaktadır? Bu tür bir medya yapılanması, gerçek demokratik dönüşümü beraberinde getirebilir mi? Tüm bu soruların cevabını alabilmek için bir müddet daha beklemeye ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Adil, İdris, (1991) **Haberde Dışa Bağımlılık**, TGC Yayınları, İstanbul, Bayramoğlu, Ali, (08.10.2001). El Cezire, **Sabah Gazetesi**.
BBC,(2005)(Çevrimiçi;http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/04/050419_iranjazeera.shtml) "El-Cezire'den İran'a Çağrı",
BBCTurkish.com, (2004) "Cezayir'den Cezire'ye Sınırlama", 30.06.2004,
Cumhuriyet, (2002) "Ürdün, El-Cezire'yi kapattı", 08.08.2002,
El-Nevevi, Muhammed, İskandar, Adel, (2004) **El-Cezire**, Gelenek Yayınları, İstanbul,

- Girgin, Atilla, (2002) , **Uluslararası İletişim, Haber Ajansları ve AA**, Der yayınları, İstanbul,
- İnceoğlu, Yasemin, (2004) **Uluslararası Medya**, Der Yayınları, İstanbul,
- Kamalipour, Y, (1995) **The U.S. and The Middle East Image and Perception**, Greenwood Press, London,
- Kaplan, Gülcan, “El-Cezire Televizyonu; Bağımsız Yayıncılık Deneyimi”, (Çevrimiçi) <http://ilef.ankara.edu.tr/id/yazi.php?yad=1341>, t.y)
- Paris, Gilles, (25.10.2001). **Arapların Yeni Dünyası: El Cezire TV**, Çev: Erol Önderoğlu, <http://www.bianet.org/diger/arsiv.htm>.
- Radikal, (2001) “Çölde Özgürlük Vahası”, **New York Times**’tan alıntı, 03.03.2001,
- Said, Edward, (2000), **Haberin Ağında İslam**, Babil Yayınları, İstanbul,
- Schleifer, Abdallah (2001). **The Sweet and Sour Success of Al-Jazeera**, Transnational Broadcasting Studies, No. 7, Fall/Winter.
- Uluç, Güliz, (2003) **Küreselleşen Medya; İktidar ve Mücadele Alanı**, Anahtar Kitaplar, İstanbul,
- Zayani, Muhammed, (Ed), (2006) **El-Cezire Olayı**, Çev. Gamze Erbil, Versus Yayınları, İstanbul,